
ჰაინრიჰ ბიოლის ფონდის სამხრეთ კავკასიის
რეგიონალურ ბიუროში
2012 წლის 12 ივლისს გამართული საჯარო
დისკუსია თემაზე:

**“ადამიანი და ადამიანობის სივრცე ტოტალურ
ერთობაში: რა ცოდნას გვამლევს არქივები”**

ძირითადი მომხსენებლები:

ვალენტინ გეფტერი - ადამიანის უფლებების
ინსტიტუტი/რუსეთის ფედერაციის
პრეზიდენტთან არსებული სამოქალაქო
საზოგადოების განვითარებისა და ადამიანის
უფლებების საბჭოს წევრი, მოსკოვი;

დავით ჯიშკარიანი - ინფორმაციის თავი-
სუფლების განვითარების ინსტიტუტი (IDFI),
თბილისი;

ირაკლი ხვადაგიანი - საბჭოთა წარსულის კვლევის
ლაბორატორია (SovLab), თბილისი;

ირინა ოსიპოვა - სამეცნიერო-კვლევითი და
საგანმანათლებლო საერთაშორისო საზოგადოება
„მემორიალი“, მოსკოვი;

ომარ თუშურაშვილი - შსს არქივის დირექტორი,
თბილისი.

მოდერატორი: ლაშა ბაქრაძე

ლაშა ბაქრაძე - სადამო მშვიდობისა. ვფიქრობ, მიუხედავად იმისა, რომ არც ისე ბევრმა ხალხმა მოიყარა თავი, საინტერესო დისკუსია გვექნება, მით უმეტეს, სპეციალისტებისთვის. იმიტომ რომ საქართველოში ხშირად გვგონია, რომ რუსეთში არქივებში მუშაობა უფრო გამწვანებულია, ვიდრე საქართველოში. მაგრამ მიუხედავად იმისა, რომ თითქოს ჩვენთან მუშაობა უფრო გაადვილებულია, რუსეთში გამოდის უამრავი კრებული, დოკუმენტი, ძალიან საინტერესო წიგნები საბჭოთა კავშირის ისტორიაზე, საქართველოში კი ამ მიმართულებით არაფერი კეთდება. ერთადერთი, შსს არქივის დირექტორი, ომარ თუმურაშვილი გამოსცემს ჟურნალს, სადაც იბეჭდება ხოლმე საინტერესო დოკუმენტები, მაგრამ ცალკე სერიოზული კრებულები ამ თემაზე თითქოს ჩამოსათვლელი თუ გვექნება.

ბატონ ვალენტინ გეგტერს მსურს მივმართო. ჩვენთვის ძალიან საინტერესოა, რა პრობლემებს აწყდებიან რუსეთში არქივებში მუშაობისას. ასევე საინტერესოა, როგორ ფიქრობთ, რა განასხვავებს საქართველოსა და რუსეთში არსებულ სიტუაციას. და კიდევ ერთი კითხვა, რა არის იმის მიზეზი, რომ უამრავი რაოდენობით გამოქვეყნებული დოკუმენტაციის მიუხედავად, რაც განსხვავებული ინტერპრეტაციის შესაძლებლობას იძლევა, ეს ნაკლებად აისახება ოფიციალურ ისტორიოგრაფიაზე. რუსეთში ჩემი აზრით ამ კუთხითაც ნაკლებად შეიცვალა რამე. არსებობს სახელმწიფო პოლიტიკა და არსებობენ ამ თემებზე მომუშავე ისტორიკოსები, თუმცა ეს ყველაფერი ნაკლებად ემთხვევა ერთმანეთს. შესაძლოა ვცდები?

ვალენტინ გეგტერი - მოგესალმებით. სასიამოვნოა თქვენთან შეხვედრა მშობლიურ ბიოლის ფონდში, მოგეხსენებათ, ჩვენთან, მოსკოვშიც გვაქვს ჰაინრიჰ ბიოლის ფონდი. ჩვენ წარმოვადგენთ ფონდს „მემორიალი“, რომელიც დაარსდა 1988 წლის ბოლოს, 1989 წლის დასაწყისში. მისი მთავარი ამოცანა იყო საბჭოთა ტოტალიტარიზმის პერიოდში რეპრესირებულთა ხსოვნის უკვდავყოფა და იმ ადამიანების დახმარება, ვინც გახდა ამ პოლიტიკური რეპრესიების მსხვერპლი, დარწმუნებული ვარ, ამ ადამიანების ნაწილი ჯერ კიდევ ცოცხალია, მათიც, ვინც არაპირდაპირი მსხვერპლი იყო ამ პოლიტიკური ტერორისა და რეპრესირებულთა შვილების. ორგანიზაცია „მემორიალი“ თავიდან დაფუძნდა როგორც მოსკოვური ორგანიზაცია, შემდეგ როგორც რუსეთის, ახლა კი იგი საერთაშორისო ორგანიზაციაა. მასში გაერთიანებულნი არიან „მემორიალის“ წევრები ისეთი ქვეყნებიდან, როგორც არის ლატვია, ყაზახეთი, საფრანგეთი, იტალია, გერმანია, უკრაინა, ასევე რუსეთის ფარგლებში არსებული ორგანიზაციების ან ცალკეული ჯგუფების წარმომადგენლები. არ არის აუცილებელი იურიდიული სტატუსი ჰქონდეთ. არიან ახალგაზრდა ადამიანებიც, რომლებიც მუშაობენ ამ თემებზე.

ჰაინრიჰ ბიოლის ფონდი მოსკოვში „მემორიალის“ ახლო მეგობარია, ჩვენ მასთან, ისევე როგორც მოსკოვში არსებულ სხვა გერმანულ ფონდებთან, მჭიდრო თანამშრომლობა გვაკავშირებს. იმიტომ ძალიან სასიხარულოა, რომ თბილისშიც ჰაინრიჰ ბიოლის ფონდში ვხვდებით ერთმანეთს.

თავიდანვე მინდა გითხრათ, რომ მე არ ვარ მკვლევარი და არქივის სპეციალისტი, მაგრამ საერთაშორისო ორგანიზაციის, „მემორიალის“ გამგეობის წევრი ვარ და უმეტესად თანამედროვე უფლებადაცვით საკითხებზე ვმუშაობ, ან უფრო როგორც მიყვარს თქმა, ვმუშაობ საზოგადოებრივი ინტერესების დაცვაზე უფლებების

სფეროში. ასევე ვარ არასამთავრობო ორგანიზაციის, „ადამიანის უფლებების ინსტიტუტის“ დირექტორი. ამ ორგანიზაციას ხელმძღვანელობს სერგეი კოვალიოვი, რომელიც გახლავთ ძველი დისიდენტი და ერთ-ერთი მათგანი, ვინც ნამყოფია საბჭოთა ბანაკებში და შემდეგ ჩვენი პირველი ომბუდსმენიც იყო. გარდა იმისა, რომ ერთად ვმუშაობთ „მემორიალში“, ასევე ერთად ვმუშაობთ მოსკოვში სახაროვის მუზეუმის ცენტრის ფონდის გამგეობაში. ასე რომ რადგან არ ვარ არქივების სპეციალისტი, თქვენს შეკითხვებს, რომლებიც არქივებს უკავშირდება, ალბათ ქალბატონი ირინა უპასუხებს.

წლებანდელ ზაფხულამდე ოთხი წლის განმავლობაში სამოქალაქო საზოგადოების განვითარებისა და ადამიანის უფლებების რუსეთის პრეზიდენტთან არსებულ საბჭოში ვმუშაობდი, საიდანაც შეიძლება ითქვას, რომ პერმანენტული გამოსვლის სტადიაში ვარ. რაც უფრო ცუდად იქცევა ხელისუფლება სამოქალაქო საზოგადოებისა და ადამიანის უფლებების კუთხით, მით მეტად გამოვდივარ იქიდან. ვფიქრობ, [მოსკოვში] რომ დავბრუნდები, დავწერ განცხადებას „გთხოვთ გამათავისუფლოთ დაკავებული თანამდებობიდან“. ეს რასაკვირველია ხუმრობაა. საბჭოში მედვედევის პრეზიდენტობის ბოლო პერიოდისთვის დახლოებით ორმოცამდე ადამიანი ვიყავით. ჩვენ იქ არაფერს გამოვიმუშავებდით, მხოლოდ ვხარჯავდით დროს და ნერვებს იმისათვის, რათა ცოტათი მაინც გაგვეკეთილშობილებინა ჩვენი ხელისუფლება სამოქალაქო საზოგადოების გავლენისა და კანონის უზენაესობის თვალსაზრისით. როგორ ვახერხებთ ამას, გამიჭირდება ამის შეფასება, თავადაც თვალს ადევნებთ რუსეთში მიმდინარე პროცესებს. შეგვიძლია დისკუსიის დასრულების შემდეგ არაფორმალურად ამ თემაზე ვისაუბროთ.

ჩვენმა საბჭომ „მემორიალთან“ ერთად წელიწადნახევრის წინ, 2011 წლის თებერვალში შესთავაზა პრეზიდენტ მედვედევს, ჩვენ მას რეგულარულად ვხვდებოდით, ახალს ჯერ არათუ არ შევხვედრივართ, მასთან საერთო ენა ვერც გამოგვინახავს, პროგრამა, რომელსაც მასმედიასა და საზოგადოების გარკვეულ ჯგუფებში წარუმატებლად უწოდეს „დესტალინიზაცია“. წარუმატებლად იმიტომ, რომ ბევრმა ჩვენმა ოპონენტმა და იდეურმა მოწინააღმდეგემ ის ისეთივე ძალადობრივ დანერგვად აღიქვა, როგორც ეს ეკატერინეს დროს კარტოფილის შემთხვევაში ხდებოდა. რა თქმა უნდა არ ყოფილა იმაზე ლაპარაკი, რომ ადამიანებს ძალადობრივი მეთოდებით შეუცვალო ცნობიერება და გუშინდელი სტალინისტები დღეს ანტისტალინისტები გახდნენ. თუმცა ზოგიერთი ტექსტი, რომელიც თან სდევდა ჩვენს პროგრამას, იძლეოდა ამგვარი ინტერპრეტაციის საშუალებას.

მოგახსენებთ, სიმაღვილეში რას წარმოადგენს ეს პროგრამა, მით უმეტეს, რომ ის იმ თემებსაც ეხება, რომლებზეც დღეს უნდა ვისაუბროთ. ის, რასაც ორგანიზაცია „მემორიალი“ მთელი ამ ოცი წლის განმავლობაში აკეთებდა, მთლიანად საზოგადოებრივ საწყისებზე იყო დამყარებული. ორგანიზაციის ვრცელი სახელწოდება ასეთია: „სამეცნიერო-კვლევითი და საგანმანათლებლო საზოგადოება „მემორიალი“. დასახელებული ორი მიმართულება გულისხმობს მუშაობას საზოგადოებაზე, ეს არის პირველ რიგში სოციალური და უფლებრივი მხარდაჭერა საბჭოთა პერიოდში რეპრესირებულთა მიმართ. ხოლო მესამე მიმართულება, რომელშიც 90-იან წლებში მე ვმუშაობდი, იყო უფლებდაცვითი ცენტრი „მემორიალი“, რომელიც თანამედროვე უფლებრივ საკითხებს შეისწავლის, ძირითადად რუსეთის ტერიტორიაზე, მაგრამ 90-იან წლებში ჩვენ მთლიანად პოსტსაბჭოთა სივრცეს შევისწავლიდით. სწორედ იმ პერიოდში ვიმყოფებოდი

საქართველოში პოლიტპატიმრებთან და პოლიტიკურ დევნასთან დაკავშირებული საკითხების შესასწავლად. ეს სამი მიმართულებაა, მაგრამ დღეს მხოლოდ სამეცნიერო-კვლევით მიმართულებაზე ვისაუბრებ, რომელიც წარმოადგენს კიდევ ამ ორგანიზაციის უმთავრეს მიმართულებას.

როგორც მოგახსენეთ, ეს ორგანიზაცია საზოგადოებრივ საწყისებზე მუშაობდა, იყო შემთხვევები, როდესაც ცალკეულ რეგინებში მათ დახმარებას აღმოუჩენდა ადგილობრივი ხელისუფლება, ან ბიზნესის სფერო, ან ცალკეული ადამიანები სამეცნიერო წრებიდან. ოცი წლის საქმიანობის შემდეგ ალბათ გვაქვს უფლება ვთქვათ, რომ წარმატებებსაც მივაღწიეთ, თუმცა რაღაცები ჯერ კიდევ არის გასაკეთებელი, იყო წარუმატებლობაც, განსაკუთრებით მემარცხენე კომუნისტური წრეების შემოტევების გამო. კი მაგრამ რამდენ ხანს შეიძლება ეს საქმიანობა, ამ ადამიანების ხსოვნის უკვდავყოფა, ტოტალიტარული წარსულის შეფასება ეფუძნებოდეს მხოლოდ საზოგადოებრივ მცდელობებს. მივედით იმ დასკვნამდე, და ეს პრეზიდენტთან არსებული საბჭოს მეშვეობით მივიტანეთ პრეზიდენტამდე და საზოგადოებამდე, რომ დროა ამ საქმიანობას სახელმწიფოც შეუერთდეს სისტემურად, და შეასრულოს თავისი აუცილებელი ფუნქცია.

რა არის პირველ რიგში გასაკეთებელი - ამდენი ხნის განმავლობაში ქვეყანაში არ არის ტოტალიტარული რეპრესიების მსხვერპლთა სახელმწიფო მემორიალი. არის მთელი ქვეყნის მასშტაბით ცალკეული ქანდაკებები იმ ადგილებზე, სადაც ეწყობოდა დახვრეტა, სადაც იყო განლაგებული საკონცენტრაციო ბანაკები, მაგრამ საერთოეროვნული მემორიალი სამწუხაროდ არ არსებობს. იყო მცდელობები, მაგრამ ახლა ამაზე აღარაფერს ვიტყვი. ალბათ მოგეხსენებათ, მოსკოვში არის ისტორიული ადგილი ლუბიანკა. მე არ ვგულისხმობ იქ განლაგებულ კგბ-ს და ფსბ-ს შენობებს, არამედ თვითონ მოედანს. იქ 90-იანი წლებიდან მოყოლებული პატარა სკვერში, ცენტრში კი არა, სადაც ადრე ძერჟინსკის ქანდაკება იყო, იქ არის პატარა სკვერი, დევს სოლოვეცკის ქვა. ეს ქვა ენთუზიასტების ძალისხმევით სოლოვეცკის კუნძულებიდან იქნა ჩამოტანილი, სადაც საბჭოთა პერიოდის პირველი საკონცენტრაციო ბანაკი იყო. ეს ქვა დაიდო, როგორც სამახსოვრო ნიშანი, ყველას მოგეხსენებათ, რისიც. იქ ვიკრიბებით. გაჩნდა ერთი საამაყო ტრადიცია, ყოველ 30 ოქტომბერს, რომელიც ჯერ კიდევ 1990 წლიდან რსფსრ-ს უმაღლესი საბჭოს მიერ არის დამტკიცებული პოლიტიკური რეპრესიების მსხვერპლთა დღედ. ადრე ეს იყო პოლიტიკური პატიმრების დღე საბჭოთა კავშირში, რომელიც ბანაკებში მყოფმა დისიდენტებმა მოიგონეს. შემდეგ კი საერთო-სახელმწიფოებრივ დღედ გადაიქცა. აი სწორედ ამ დღეს ვიკრიბებით ლუბიანკაზე, სოლოვეცკის ქვასთან და დილის 10 საათიდან ღამის 10 საათამდე ყველა მომსვლელი კითხულობს რეპრესირებულთა გვარებს და ამ ადამიანების მოკლე ბიოგრაფიას, იმ სიებიდან, მონაცემთა ბაზიდან, რომელიც ამ წლების განმავლობაში „მემორიალმა“ შეაგროვა. იმ ადამიანების რაოდენობა, რომელსაც უმაღლესი სასჯელი - დახვრეტა მიესაჯა, რუსეთის ტერიტორიაზე ორ მილიონს სცდება.

კიდევ რას ვითხოვთ სახელმწიფოსგან მემორიალიზაციის გარდა. ეს რასაკვირველია არის ამ ადამიანების ხსოვნის უკვდავყოფა მათი სახელის და გვარის წოდებით ქუჩებისთვის. სხვადასხვა აბრები, იმ ადგილებზე, სადაც განაჩენი იყო გამოტანილი. ეს არის „ტერორის ტოპოგრაფია“, ის, რითიც ხართ თქვენ დაკავებულები. ჩვენ გვაქვს სპეციალური პროგრამა, რომელიც შეიძლება შეიტანონ საექსკურსიო ფონდში და ეს ექსკურსიები მხოლოდ საზოგადოებრივ საწყისებზე აღარ

ეწყობოდეს. სახელმწიფო თუ ძალას არ დაატანს, შეუძლია პროპაგანდა მაინც გასწიოს საექსკურსიო ბიუროებთან ამ თემატურ ექსკურსიებთან დაკავშირებით.

სხვა საკითხია საფლავების მემორიალიზაცია. რუსეთში ბევრი ასეთი საერთო საფლავია ტყეებში და სხვა ადგილებზე, სადაც ხვრეტდნენ ან ასაფლავებდნენ გარდაცვლილ პატიმრებს. გარდა იმისა, რომ საფლავების უმრავლესობა არ არის დამუშავებული, მათ არც იურიდიული სტატუსი გააჩნიათ. და რაც მთავარია, არ აქვთ სახელმწიფოს მხარდაჭერა, რომ მოუარონ მათ. დროა სახელმწიფომაც იტვირთოს ეს საქმე. თუმცა არის რამდენიმე ადგილი, მაგალითად „ბუტოვოს“ პოლიგონი, სადაც ბევრი მოსკოველი იყო დახვრეტილი. მაგრამ იქ დაკრძალულთა შორის უმრავლესობა სასულიერო პირი იყო. ისევე როგორც გვაქვს სამამულო ომის მსხვერპლის სტატუსი, შემოსაღებია სპეციალური სტატუსი ამ ადამიანებისთვისაც.

კიდევ ერთი მიმართულებაა არქივები. ამ თემაზე დაწვრილებით ირინა ისაუბრებს. მე არ მიმუშავია ამ მიმართულებით და განსაკუთრებული წარმოდგენა არც მქონდა მათ მდგომარეობაზე. ამ გაზაფხულზე პრეზიდენტთან არსებული საბჭოს სპეციალური სხდომა მიემდგვნა თავდაცვის სამინისტროსთან არსებულ არქივებს. თუმცა ზოგადად სახელმწიფო არქივებზე ვსაუბრობდით. და გაირკვა, რომ 90-იან წლებში პრეზიდენტ ელცინის ბრძანება და კანონიც არქივების 25 ან განსაკუთრებული შემთხვევებისთვის 30 წლის შემდეგ ავტომატურად გახსნის შესახებ, არ მოქმედებს. რუსეთში სხვა პარადიგმა მუშაობს. არასაუწყებო სახელმწიფო კომისია წყვეტს, გაიხსნას თუ არა ამა თუ იმ უწყების არქივი. სხვადასხვა უწყებების ჩინოვნიკები მაინცდამაინც არც ცდილობენ გახსნან ჩვენი ისტორიის სამწუხარო ფურცლები. ასე რომ არქივები ავტომატურად არ გახსნილა არც მკვლევრებისთვის და არც ცალკეული პირებისთვის. და არა მარტო არ გახსნილა, ბევრი მათგანი არც აღუწერავთ ბოლომდე. ჩვენს მიმართვაში პრეზიდენტის მიმართ აღწერეთ ეს სიტუაცია და გამოვთქვით აღშფოთება ამის გამო. წესით პრობლემა არ უნდა ყოფილიყო, იმიტომ რომ არსებობს კანონი. თუ რომელიმე სახელმწიფო უწყება საჭიროდ ჩათვლიდა რომელიმე დოკუმენტის გასაიდუმლოებას, მაშინ ეს უნდა დაესაბუთებინა კიდევ. აი ასეთი სიტუაციაა არქივების გახსნასთან დაკავშირებით. ჩვენ მოვახსენეთ ამის შესახებ პრეზიდენტს, რომელმაც მიმართა ჩინოვნიკებს, შეესწავლათ ეს საქმე და მოეხსენებინათ მისთვის საქმის ვითარება. ამის შემდეგ, როგორც ხდება ხოლმე, ერთი წელი შეისწავლიდნენ ამ საქმეს, ასახელებდნენ სხვადასხვა მიზეზს და ა.შ. ეს ვითარება დღემდე გრძელდება, შემდეგ უკვე პრეზიდენტიც შეიცვალა.

ამ პროგრამაში სულ 42 სხვადასხვა მნიშვნელობის და მასშტაბის პუნქტია. იყო ორი პუნქტი, რომელზეც შეიძლება ოფიციალური უარი არ მიგვიღია, მაგრამ განხილვის დონეზეც კი არ გამოუჩენიათ დაინტერესება მათ მიმართ. ერთ-ერთი მათგანი ეხება რეპრესირებულთა ოჯახის წევრებისთვის საპენსიო დანამატებს. 2003 წლიდან, მას შემდეგ რაც გატარდა რეფორმა შეღავათების შესახებ, და ის ძირითადად რეგიონულ დონეზე იქნა გადატანილი, ამან ჯერ ერთი გამოიწვია უთანასწორობა, იმიტომ რომ შეღავათები ზოგ რეგიონში მეტი იყო, ზოგან ნაკლები, რაც სამართლის კუთხით ნონსენსია. მაგრამ ყველაზე უარესი ის არის, რომ ხშირად თანხა საერთოდ არ არის საკმარისი ამ საქმისთვის, ან დამატებით კიდევ სხვა მიზეზები ჩნდება, ის ხალხი კი დროთა განმავლობაში იხოცება. ჩვენ გვინდოდა სახელმწიფოს ამ კუთხით ინტენსიურად ემუშავა. როგორც ჩემთვის ცნობილია, დანამატს ლეზულობდა ძირითადად ის ხალხი, ვინც 50-იან წლებში იყო რეაბილიტირებული, ან 1991 წელს სტალინური ტერორის მსხვერპლთა შესახებ კანონის შესაბამისად, მაგრამ მათ რიგებში

ვერ მოხვდა საკმაოდ ბევრი კატეგორიის ადამიანი, რომლებიც გასაბჭოების პირველი წლების რეპრესიებს შეეწირა, მათ ვინც 30-იან წლებში გააკულაკეს და ა.შ., რაც უსამართლობაა. ამიტომ მიგვაჩნია, რომ 1991 წლის კანონში ცვლილებები უნდა შევიდეს. მართალია სახელმწიფო თითქოს წამოვიდა ამ წინადადებაზე, მაგრამ ძალიან ფრაგმენტულად და დაიწყო ვაჭრობა, რას შევცვლით ამ კანონში და როგორ.

არის კიდევ ერთი საინტერესო საკითხი, რომელიც ეხება უცხოელ მოქალაქეებს, რომლებიც გახდნენ საბჭოთა რეპრესიების მსხვერპლნი და რომლებსაც ეს კანონი საერთოდ არ ითვალისწინებს. ეს არ ეხება მხოლოდ ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკების მოქალაქეებს, არამედ გერმანიის, პოლონეთის და ბევრი სხვა ქვეყნის მოქალაქეებს. პოლონეთის კატინის ამბები კიდევ ცალკე თემაა.

და კიდევ ერთი პრობლემა, რაც მდგომარეობს საბჭოთა წარსულის სამართლებრივ შეფასებაში. ამ პროგრამაზე მუშაობისას შევისწავლე ეს თემა. ჩვენ გვინდოდა სახელმწიფოს ელიარებინა, რომ ეს არის დანაშაული, რომელსაც არა აქვს ხანდაზმულობის ვადა, რომელსაც შეიძლება ეწოდოს გენოციდი ან კაცობრიობის წინაშე ჩადენილი დანაშაული. არსებობს მრავალი გრადაცია, თუ როგორ შეიძლება განისაზღვროს ეს უმძიმესი დანაშაული. მაგრამ გარდა იმისა, რომ გარდაქმნის პერიოდში და 90-იან წლებში შეაფასა სახელმწიფომ ეს ქმედებები, იურიდიულად ისინი არ გამყარებულა. ბევრჯერ გამიგონია მასწავლებლებისგან, გინდათ რომ ბავშვებს ვასწავლოთ და ვუამბოთ სტალინურ თუ საბჭოთა ტერორზე? მაგრამ როგორ გავაკეთოთ ეს, როცა არცერთი ნორმატიული აქტი არ გვაქვს იმის შესახებ, რომ მაგალითად კოლექტივიზაციის კამპანია დანაშაულებრივი იყო. ეს ჩვენთან პოლემიკის დროს არგუმენტად მოჰყავთ დღევანდელ კომუნისტებსაც. გვეუბნებიან, რომ ეს ჩვენი შეფასებაა, ჩვენი შეხედულებაა და მეტი არაფერი. ჩვენ შევიმუშავეთ ნაბიჯების ჩამონათვალი, რაც სახელმწიფოს უნდა გადაეღა - ზოგიერთი მოვლენის იურიდიულ ფაქტად აღიარება, ცალკეული ორგანოები პასუხისმგებელნი უნდა იყვნენ მომხდარზე. ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ვიღაცას ჩასვამენ, მით უმეტეს, რომ იმ წლების შემდეგ დიდი დრო გავიდა, და აღარც ჯალათები არიან ცოცხლები და აღარც განკარგულების გამცემი პირები. ეს არ არის ჩვენი მიზანი. ჩვენი მიზანია ავუხსნათ თანამედროვეებს, რომ პასუხისმგებლები ვართ, გვახსოვდეს ეს ყველაფერი და ვუთხრათ სახელმწიფოს, რომ თანამედროვე სახელმწიფოს მიმართ ბევრი პრეტენზია გვაქვს პოლიტიკურ-საზოგადოებრივი ცხოვრების კუთხით, ის ხშირ შემთხვევაში იმეორებს იმ ძველ პრაქტიკას და მიდგომებს. იმისათვის, რომ ეს არ განმეორდეს, სახელმწიფომ საზოგადოებასთან ერთად უნდა აღიაროს, რომ ეს პრაქტიკა დანაშაულებრივია. სამწუხაროდ ამაში არ გვაქვს მხარდაჭერა, ზოგჯერ ობიექტური, უმეტესად კი სუბიექტური მიზეზების გამო. თანამედროვე სახელმწიფოს, მისი უმაღლესი ხელისუფლების, როგორც საპარლამენტო, ისე აღმასრულებელი ხელისუფლების სახით, არ შეუძლია ანგარიში გაუსწოროს წარსულს.

ლაშა ბაქრაძე - დიდი მადლობა ძალიან საინტერესო მოხსენებითვის. ჩემი თხოვნა იქნება პირველ რიგში ჩვენს სტუმრებს მოვუსმინოთ და შემდეგ ჩვენ ვისაუბროთ, იმიტომ რომ ჩვენ კიდევ ბევრჯერ მოგვეცემა შეხვედრის და საუბრის საშუალება. ირინა ივანოვნას ვთხოვ ისაუბროს არქივების მდგომარეობის შესახებ.

ის, რაც მოვისმინეთ, ძალიან მნიშვნელოვანია, იმიტომ რომ მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენი ხელისუფლება და პარლამენტარებიც თითქოს ასე თუ ისე სწორად აფასებენ სტალინურ პერიოდს, ის ნაბიჯები, რომლებზეც თქვენ საუბრობდით, არც აქ

გადადგმულა. მიუხედავად იმისა, რომ ხედვა საქართველოს და რუსეთის ხელისუფლებას მომხდარის მიმართ შეიძლება განსხვავებულიც ჰქონდეს, სამართლებრივი თვალსაზრისით საქართველოშიც ძალიან ცოტა რამ არის გაკეთებული.

ირინა ოსიპოვა - ჩვენი ჯგუფი არქივებში მუშაობას 1991 წელს შეუდგა. პირველად დავიწყეთ მუშაობა „ფსბ“-ს არქივებში, მოსკოვის ოლქის არქივში, რომელიც არის სახელმწიფო არქივი. როდესაც ვიწყებდით მუშაობას, ჩვენი მთავარი ამოცანა იყო შეგვესწავლა ბოლშევიკური ტერორის დამყარების [მიმართ საზოგადოებრივი] წინააღმდეგობა. ეს 1918 წლიდან 1930 წლამდე პერიოდს მოიცავს. ჩვენს ჯგუფს დასაწყისში ნაკლებად აინტერესებდა 1937-38 წლების საქმეები. მოგვიანებით აგიხსნით ამის მიზეზს. უმთავრესი იყო 1918-21 წლები. მოსკოვის ოლქის, ანუ სახელმწიფო არქივი სრულიად გასაოცარი იყო იმით, რომ იქ აღმოვაჩინეთ 1918-19 წლების დოკუმენტები მონასტრების განადგურების შესახებ, როგორც მოსკოვის, ისე მოსკოვის შემოგარენის პატარ-პატარა მონასტრების. ეს არის გამოძიების სტანდარტული საქმეები, მონასტრების წინამძღვრების დაპატიმრების საქმეები. მათ სვამდნენ ციხეში და ბერებს და მონაზვნებს ყრიდნენ მონასტრიდან. ამისი მიზეზი ის იყო, რომ მონასტრებს ამზადებდნენ საკონცენტრაციო ბანაკებისთვის. ეს მოგვიანებით გახდა გასაგები. ბოლშევიკებს ამ ადგილების გათავისუფლება მომავალი პატიმრებისთვის სჭირდებოდათ.

1919 წლის გაზაფხულიდან 1921 წლის ჩათვლით იყო პატიმრების კოლოსალური რაოდენობა, განსაკუთრებით თეთრი გვარდიის მოახლოებისას. პირველ რიგში აპატიმრებდნენ თავადაზნაურობას, ოფიცრებს, მიუხედავად იმისა, იბრძოდნენ თუ არა. მთავარია, რომ [ისინი] ნამყოფი იყვნენ პირველ მსოფლიო ომში. თუ თეთრი გვარდია ჯერ არ იყო მოახლოებული, მათ ციხეში სვამდნენ, მათი მოახლოებისთანავე გადაჰყავდათ ისინი მოსკოვში, ძირითადად ბუტირკის ციხეში. ჩვენთვის უნიკალური დოკუმენტების კოლოსალური რაოდენობა მოგვცა „პოლიტიკური წითელი ჯვრის“ ფონდმა. ეს იყო დაპატიმრებულთა ანკეტები. თავადაზნაურობა და ოფიცრები [მამაკაცები] ბუტირკის ციხეში ჰყავდათ, ქალები - ტაგანკის ციხეში. თითოეულ პატიმარს ეძლეოდა ანკეტა, რომელსაც თვითონ ავსებდა. აქ იწერებოდა სახელი და გვარი, განათლების მიღების ადგილი, საქმიანობის ადგილი თებერვლის რევოლუციამდე, რევოლუციის დროს და შემდეგ.

„პოლიტიკურ წითელ ჯვარს“ ხელმძღვანელობდა გორკის ცოლი ეკატერინა პავლოვნა პეშკოვა. ბევრ ანკეტას მისივე ხელით აწერია - დახვრეტილი. ეს არ არის მხოლოდ მოსკოვის ოლქის საქმეები, ყველა რეგიონს ეხება. ეს იყო შემკრები პუნქტი, თავადაზნაურობას და ოფიცრებს მოსკოვში უყრიდნენ თავს. 1921 წელს ვიცით, რომ მოხდა ტამბოვის ცნობილი აჯანყება. მოსკოვის საკონცენტრაციო ბანაკში მოჰყავდათ მთელი ოჯახები, მათ შორის ბავშვები მძევლებად. ეს ანკეტები ერთადერთია, რაც გადარჩა. შემდეგ ამ ბავშვებსაც ხოცავდნენ. ასე განადგურდა რუსეთის იმპერიის საუკეთესო ნაწილი.

ყველაზე საშინელი ის იყო, რომ 1922 წელს ოფიცრებისთვის ამნისტია გამოაცხადეს, მათ თვისაც კი, ვინც თეთრ გვარდიაში მსახურობდა. ოფიცრები სხვადასხვა კუთხიდან მოდიოდნენ რეგისტრაციის გასავლელად, წოდების მიუხედავად, დაწყებული პორუჩიკებიდან, დამთავრებული გენერლებით. არავის აზრად არ მოსვლია, რომ ეს პროვოკაცია იყო. ყირიმში მათ მოსვლისთანავე

ხვრეტდნენ. რუსეთის ცენტრალური ნაწილებიდან მოსკოვში გადმოჰყავდათ და იქიდან არხანგელსკის ბანაკში მიჰყავდათ. ბევრმა იქვე დალია სული. ვინც გადარჩა, სოლოვეცკის კუნძულებზე გადაასახლეს.

მოგვიანებით დაიწყო ჯგუფური პროცესები. 1923-25 წლებში პეშკოვას ფონდის მასალებით, ესენი ძირითადად იყვნენ სხვადასხვა კონფესიის სასულიერო პირები. კათოლიკე სასულიერო პირებს ასახლებდნენ, მართლმადიდებლებს ბანაკებში ამწყვდევდნენ. ბევრი მათგანი მოხვდა სოლოვეცკის ბანაკში.

მომდევნო პერიოდი პეშკოვას ფონდის მიხედვით არის 1925-29 წლები და ამ დროს დაიწყო ინტელიგენციის ჯგუფური პროცესები. ამასობაში დავიწყეთ მუშაობა ცენტრალურ არქივშიც. ესენი პირველ რიგში იყვნენ ახალგაზრდები, რომლებიც ბინებში იკრიბებოდნენ, თუნდაც საცეკვაოდ. ძირითადად ესენიც თავადაზნაურთა შვილები არიან. ისინი ძირითადად გადაასახლეს.

1929-32 წლ ები ყველაზე ტრაგიკული პერიოდია, როდესაც გამოცხადდა მიტროპოლიტ სერგეის ცნობილი დეკლარაცია, რომელიც აცხადებდა, რომ საბჭოთა ხელისუფლების სიხარული მათი სიხარული იყო, სამღვდელოების ნაწილმა უარი თქვა ამ დეკლარაციის მიღებაზე. შესაბამისად, 1930-32 წლებში სამღვდელოების საშუალო ფენა დახვრიტეს, უმაღლესი სამღვდელოება კი გადაასახლეს, რათა მათი მეშვეობით შემდეგ გამოევლინათ ისინი, ვინ მათ ეხმარებოდა.

ამავე პერიოდში დაიწყო ძალიან სერიოზული პროცესები - სხვადასხვა პროფესიის ინტელიგენციის წარმომადგენლების, რომლებიც ან გადაასახლეს, ან ბანაკებში გადაიყვანეს.

მომდევნო პერიოდი, რომელიც კარგად არის ასახული პეშკოვას ფონდის მასალებში - თუკი ვინმე იყო შემორჩენილი ინტელიგენციის ან თავადაზნაურობის წარმომადგენელი ოჯახებითურთ, 1935 წლის გაზაფხულზე ყველა ერთად გადაასახლეს შუა აზიაში, უფასა და სარატოვში. წარმოიდგინეთ 1917-18 წლებში დაბადებული ახალგაზრდების მდგომარეობა, რომლებმაც პეტერბურგში დაამთავრეს სკოლა, და უცებ აულში ხვდებიან, მარტო იმიტომ რომ მათი პაპა თავადიშვილი იყო, ან თანამდებობაზე მუშაობდა. მათი წერილები ყველაზე გულშიჩამწვდომია, იმიტომ რომ არ ესმით გადასახლების მიზეზი.

1937-38 წლები ჩემი აზრით ეხებათ მათ, ვინც ამ ყველაფრის ორგანიზება მოახდინა. ესენი არიან პარტიის წევრები, ჩეკისტები, მუშები, გლეხები. ეს წლები ჩვენთან „დიდი ტერორის“ პერიოდად მიიჩნევა.

არქივებში ასევე არის იმ მღვდლების საგამომიებო საქმეები, რომლებიც გადაურჩნენ ტერორს და შექმნეს მიწისქვეშა, არალეგალური, „კატაკომბური“ ეკლესიები. მსახურება მიმდინარეობდა ან ბინებში, ან მიწისქვეშა ეკლესიებში. ჩვენ გვაქვს ამ ეკლესიების შესახებ საოცარი დოკუმენტები, ციმბირის ტყეებში საიდუმლო თემის მთელი დასახლება არსებობდა.

ლამა ბაქრაძე - შესაძლებელია დღეს ამ ადგილების ნახვა?

ირინა ოსიპოვა - არა, ეს ადგილები ბუნებრივია, გაანადგურეს. ომისშემდგომ პერიოდში ასეთი არალეგალური დასახლებები იყო ვორონეჟისა და რიაზანის ოლქში. 1943-44 წლებში მთელი ეს არალეგალური სოფლები ბერიას ბრძანებით ციმბირში გადაასახლეს. 1944 წლის მერე, როგორც კი გერმანელები განდევნეს ამ მხარიდან და

წითელი არმია შემოვიდა, მთელი ეს სოფლები აყარეს და გადაასახლეს, იმიტომ რომ გერმანელების დროს ისინი ღიად ასრულებდნენ მსახურებას.

ჩვენ პეშკოვას ფონდის ინტერნეტსაიტი გავაკეთეთ [<http://pkk.memo.ru/index.html>] და შეგიძლიათ ნახოთ უამრავი წერილი, რომელიც 1919 წლიდან 1938 წლამდე ამ ადამიანების მიერ დაიწერა.

ლაშა ბაქრაძე - პრობლემებს თუ აწყდებოდით არქივებში მუშაობისას. თქვენ რომ გისმენთ, ისეთი შთაბეჭდილება მრჩება, რომ პრობლემები არც შეგქმნიათ.

ირინა ოსიპოვა - „ფსბ“-ს არქივში მხოლოდ 2000 წლამდე ვმუშაობდით. პუტინის მოსვლისთანავე არქივები, როგორც ცენტრალური, ისე რეგიონალური, ოფიციალურად დაიკეტა. დაახლოებით ერთი წელი მაინც გვაძლევდნენ მუშაობის საშუალებას, შემდეგ ძალიან მკაცრად გააფრთხილეს და ამის შემდეგ უკვე ვეღარ შევდივართ. პეშკოვას ფონდი ღიაა, იქ მუშაობა შესაძლებელია. მის აღწერას 15 წელი მოვანდომეთ. წარმოიდგინეთ ორი ათასი საქალაქო, თითო ხუთასი გვერდით. არც საძიებელი ჰქონდა, არაფერი. ჯერ ეს უნდა აღგვეწერა, იმიტომ რომ [ცენტრალური] არქივი ამას არ აკეთებდა.

ლაშა ბაქრაძე - ახლა ირაკლი ხვადაგიანს მოვუსმინოთ. ის ალბათ ისაუბრებს იმ პრობლემებზე, რომლებიც მას, როგორც მკვლევარს ხვდება არქივებში მუშაობისას. ბატონი ომარ თუმურაშვილი შემდეგ ალბათ იტყვის, რა კეთდება მათ გამოსასწორებლად.

ირაკლი ხვადაგიანი - ვიდრე პრობლემებზე ვისაუბრებდე, მინდა რეზიუმესავით გავაკეთო, რატომ გაკარგვინებთ ძვირფას დროს და ჩვენც რატომ ვხარჯავთ დროს და რატომ ვართ ამ თემატიკით დაინტერესებულნი. რისთვის სჭირდება დღეს ქართულ საზოგადოებას, რომ ვიკვლიოთ საბჭოთა პერიოდი და 1920-30-იანი წლები. განსაკუთრებული აქცენტი მინდა გავაკეთო ადამიანის, როგორც პიროვნების ადგილზე, ამ ისტორიაში.

არ შევუდგები საუბარს იმის შესახებ, თუ რატომ უნდა ვიკვლიოთ ისტორია, რას ნიშნავს მისი გააზრება. ჩვენი აზრით ყველაფერი ეფუძნება ადამიანის ერთ მარტივ უფლებას, ჰქონდეს ინფორმაცია იმ საგნის შესახებ, რომელიც აინტერესებს. ამის შემდეგ უკვე შეიძლება ვისაუბროთ პრობლემებზე. მათი აღმოფხვრისთვის შეიძლება ვითანამშრომლოთ სახელმწიფო სტრუქტურებთან, ან საზოგადოების აქტიურობა მივმართოთ მათი აღმოფხვრისაკენ.

საბჭოთა ისტორიის ხსენებაზე ყველას მაშინვე რეპრესიები და ადამიანის უფლებების დარღვევები ახსენდება. ეს ასეც არის, იმიტომ რომ დიდწილად ამაზეც იდგა ეს რეჟიმი, განსაკუთრებით თავისი არსებობის პირველ ნახევარში. ეს არ არის ამოჩემება და ამ პერიოდის შავ-თეთრად გაყოფა. ეს არის ხსოვნის საკითხი. ადამიანების უზარმაზარი მასა უკვალოდ გაქრა. და საჭიროა ვილაპარაკოთ ამ მოვლენებზე და მინიმალური ბიოგრაფია, სახელი და გვარი მაინც დავდოთ იმ ადამიანებისა, ვინც ამ რეჟიმის მსხვერპლი გახდა, როგორც სამართლიანობის აღდგენის ქესტი. იმიტომ რომ რეჟიმი ცდილობდა ამოეშალა მათი სახელი ისტორიიდან და მეხსიერებიდან. გარკვეულწილად მიაღწია კიდეც ამას, მაგრამ არის საშუალებები ამის გამოსასწორებლად.

მაგრამ ამას თან ახლავს მეორე პრობლემა, როდესაც მარტო ამაზეა ჩაცვიკლული საზოგადოება და ეს გამოიყენება იმ მანკიერი მხარეების გადაფარვისთვის, რომელიც ჩვენს საზოგადოებას გააჩნდა ამ პერიოდში. და რაც შეეხება ტოტალიტარულ რეჟიმს, აქ ყველაზე კარგად ჩანს ცუდი მახასიათებელი საკუთარი საზოგადოების, საზოგადოებრივ ინსტიტუტებს და კერძო ურთიერთობებს შორის, როდესაც ტერორის ჩარჩოს, რომელიც საბჭოთა რეჟიმის პირველ წლებს მოცემულობა იყო, ადამიანები იყენებდნენ ერთმანეთის ხარჯზე საკუთარი ინტერესების განხორციელებისათვის.

აქედან მოდის ორი მიმართულება: ვიმუშაოთ ხსოვნის აღსადგენად, მაგრამ ამას თან ახლავს საზოგადოების მხრიდან შიშები, რომლებიც დაკავშირებულია ამ ადამიანურ მხარესთან. ეს არის ამ პერიოდის ჰუმანიზაცია, კონკრეტულ პიროვნებებამდე დასვლა და მისი როლის წარმოჩენა. ეს არის თანამონაწილეობის ხაზგასმა, იმიტომ რომ ეს არ ყოფილა საიდანღაც მოსული უცხო ძალა, რომელმაც წლების განმავლობაში აწამა ქართული საზოგადოება. უზარმაზარი ხარისხი იყო თანამშრომლობის, დავარქვათ ამას „კოლაბორაცია“. მთელი ნიუანსებია აქ გასათვლელი. თავისთავად კონფორმიზმიც, რომელიც მეორე პერიოდისთვის იყო დამახასიათებელი, როდესაც სხვა ღირებულებების მატარებელი წინა თაობა ფიზიკურად განადგურდა რეჟიმთან ბრძოლაში და გაჩნდა ახალი თაობა საბჭოთა მოქალაქეებისა, რომლებსაც წარმოდგენა არ ჰქონდათ ალტერნატივაზე, მაგრამ ვერც ამ სისტემაში არსებობა შეძლეს და ეს სისტემა „ჩამოიშალა“, დღევანდელი პოპულარული ტერმინით რომ ვთქვათ.

აქ წარმოჩნდება ძალიან სერიოზული პრობლემები საზოგადოებრივი დისკუსიის სფეროში, იმიტომ რომ პირველ რიგში, ყველას უნდა იცოდეს თავისი წინაპრის შესახებ, რა ბედი ეწია, ვინ იყო ამაში დამნაშავე. შემდეგ ჩნდება დილემა, სხვები ძალიან მტკივნეულად რეაგირებენ საკუთარი წინაპრის სახელის მოხსენიებაზე. ყველამ ვიცით, რომ ვიღაც თანამშრომლობდა რეჟიმთან, ვიღაც კი ემსხვერპლა მას. მეორე - იმსხვერპვა საკრალურობის შეგრძნება, მითები, მსხვერპლის გაიდეალიზება, რომელსაც ამ წლების განმავლობაში ჰქონდა ადგილი. და მესამე, და ყველაზე მტკივნეული საკითხი, ვინ კიდებს ხელს ამ ისტორიის დამუშავებას, რამდენად ადეკვატურად ხდება ამის გაშუქება. ეს ფუნდამენტური პრობლემაა, იმიტომ რომ გვქონია ცხარე დისკუსიები, ყველასთვის ხელმისაწვდომი უნდა იყოს თუ არა ეს მასალები თუ მხოლოდ რაღაც „კასტისთვის“, სამეცნიერო ხარისხის მქონე ადამიანებისთვის უნდა იყოს ის ხელმისაწვდომი, რომ ეს საკითხები პროფესიონალურად გაშუქდეს.

რაც შეეხება მთავარ უფლებას, ინფორმაციის ქონის უფლებას ამ პერიოდზე, მინდა ძალიან მარტივი დოკუმენტების გამოყენებით მარტივი მაგალითი გიჩვენოთ, დღეს მოქალაქეების აბსოლუტურ უმრავლესობას რა ინფორმაცია აქვს ამ პერიოდზე და კონკრეტულად რეპრესიებზე. ჩვენ გვაქვს შეხება ბევრი რეპრესირებულის შთამომავალთან და შეგვიძლია ძალიან ტიპიური მაგალითი განვიხილოთ, რომ არის უამრავი განცხადება 40-იან წლებში, ამა თუ იმ ადამიანის მშობელი, და-მმა დაიჭირეს ამა და ამ წელს და ითხოვდნენ მათზე ინფორმაციას. პასუხი ერთი იყო, რომ გადასახლებულები იყვნენ მიმოწერის უფლების გარეშე. შემდეგ უკვე ჩნდებოდა გარდაცვალების მოწმობები ამ ადამიანებზე, სადაც ეწერა, რომ გარდაიცვალა კუჭის კიბოთი, გულის დამბლით და ა.შ. შემდეგ უკვე დადგა 50-იანი წლები, დესტალინიზაციის შემდეგ რეაბილიტაციის პროცესები დაიწყო და ოჯახში მიდიოდა სტანდარტული „სპრაჰვა“, რომ უმაღლესი სასამართლოს სამხედრო კოლეგიამ,

საბჭოთა ტრიბუნალმა განიხილა თავის დროზე „ნკვდ-ს ტროიკის“ მიერ შექმნილი საქმე თქვენს წინაპარზე და ნახა, რომ ის უსაფუძვლოდ იყო რეპრესირებული და რეაბილიტირებულია.

დღეს, როდესაც კომპენსაციის ტალღა აგორდა, იგივე ტიპის სტანდარტული ცნობა გაიცემა არქივების მხრიდან, რომ რეპრესირებულია ამა და ამ დროს, რეაბილიტირებულია ამა და ამ დროს. ძალიან ცოტა ადამიანს შეუძლია ნახოს უშუალოდ დოკუმენტი, იქნება ეს „ტროიკის“ თუ განსაკუთრებული სათათბიროს ოქმი, ან სისხლის სამართლის საქმე მის წინაპარზე და საკუთარ თავზეც კი, ან რაც ყველაზე საინტერესოა, რეაბილიტაციების 50-იანი, 60-იანი, 80-იანი წლების ბოლოს პროკურატურის მიერ სისხლის სამართლის ამ საქმეების გადასინჯვის მასალები, სადაც კონკრეტულად არის მითითებული რა დარღვევები იყო ძველ საქმეებში რეპრესირების დროს. ეს სამი საარქივო დოკუმენტი იძლევა ყველა პასუხს ფუნდამენტურ კითხვებზე, „ვინ?“, „სად?“, „რა?“, „როდის?“, „როგორ?“ და „რატომ?“. ამ ორ კითხვაზე, „როგორ?“ და „რატომ?“, ჩვენს საზოგადოებას ნათელი წარმოდგენა არა აქვს. იმიტომ რომ არ არის საკმარისი ინფორმაცია და რაც მთავარია ამ თემაზე არ არის ჩატარებული პროფესიონალური კვლევები.

მეორე საკითხია, ჩვენ, დაინტერესებულმა ადამიანებმა რა უნდა გავაკეთოთ. ცხადია, რომ უნდა ვიკვლიოთ.

ლაშა ბაქრაძე - რა პრობლემები გვაქვს?

ირაკლი ხვადაგიანი - ინფორმაციის უმთავრესი ბაზა არქივებშია თავმოყრილი. მაგრამ ერთნაირი სიტუაცია არ არის საქართველოს სხვადასხვა არქივში. ერთი და იგივე არქივის სხვადასხვა განყოფილებაშიც კი განსხვავებული სიტუაციაა. შეგვიძლია გამოვყოთ ორი მხარე, ტექნიკური და იურიდიული მხარე. საქართველოში ორი მთავარი არქივი არსებობს, ერთის მხრივ შსს არქივი თავისი „კვბ“-ს არქივით და კომუნისტური პარტიის არქივით, და მეორეს მხრივ ეროვნული არქივის უახლესი ისტორიის სახელმწიფო არქივი. პროცედურა ასეთია, ითხოვ ინფორმაციას ამა თუ იმ საკითხზე და მოგდის პასუხი, არის, არ არის ან სად არის და შემდეგ იწყებ მათზე მუშაობას. ეს იმის ბრალია, რომ მკვლევრისთვის არ არის დამოუკიდებლად ხელმისაწვდომი კატალოგები, სისხლის სამართლის საქმეების კონკრეტული სიები, და მასალებთან მკვლევარი დისტანციურადაც კი ვერ მუშაობს. ეს არის გამჭვირვალების საკითხი, რომელიც განსაკუთრებულად დიდ პრობლემას წარმოადგენს [ეროვნული არქივის] უახლესი ისტორიის არქივში.

[საკითხის] იურიდიულ მხარეს რაც შეეხება, აქ მთავარი დამაბრკოლებლებია ფასები და კანონმდებლობა. ის პრეისკურანტები, რაც დღეს არქივებში არსებობს, და არის გამართლებული იმით, რომ არქივი გიწევს სერვისს და შენ უნდა აუნაზღაურო, თუკი შევადარებთ არქივის ბუჯეტს და იმ თანხას, რომელსაც მკვლევრები წლების განმავლობაში იხდიან, სრულიად სასაცილო თანხებია არქივის ბიუჯეტთან შედარებით. მაგალითად ეროვნული არქივის შემთხვევაში ეს არის 0,5% მთელი ბიუჯეტის წლის განმავლობაში, რაც არაფერს ნიშნავს ამ არქივისთვის. ეს არქივები სახელმწიფო ბიუჯეტზეა მიბმული, თითოეული თქვენგანის გადასახადებზე არსებობს და მკვლევრები კიდევ დამატებით ვიხდით ჩვენი ჯიბისთვის მძიმედ ასატან თანხას, რომ უბრალოდ მივიღოთ ინფორმაცია. აქ არ არის საუბარი ასლების მიღებაზე,

საუბარია ნახვაზე. დღეისთვის ყველა არქივში არსებობს გადასახადი ერთი-ორი გამონაკლისის გარდა.

მეორე პრობლემაა კანონმდებლობა, რომელიც სრულიად ქაოტურია, და დაბრკოლების მთელ ხაზს ქმნის. იგი [კანონმდებლობა] პროფესიონალ იურისტებსაც კი აზნევს, როდესაც დახმარებისთვის მივმართავთ. მაგალითად ეროვნულმა არქივმა დოკუმენტურად გვითხრა უარი გვემუშავა პროკურატურის ფონდში არსებულ ე.წ. საზედამხედველო საქმეებზე, სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის სისხლის სამართლის საქმეებზე. ეს არის 30-40-იან წლებში რეპრესირებული ადამიანების [საქმეების] გადასინჯვის მასალები. ამაზე ხელმისაწვდომობა დღეს მკვლევრისთვის არ არსებობს, იმიტომ რომ ამბობენ, რომ ეს პერსონალურ ინფორმაციას შეიცავს და თუ მკვლევარი უშუალოდ ამ ადამიანისგან ან მისი მემკვიდრისგან არ მოიტანს ნოტარიული წესით დამოწმებულ თანხმობას, რომ შეუძლია გაეცნოს ამ პერსონალურ ინფორმაციას, ვერ მიწვდება ამ მასალას. თუმცა ვიცით, რომ უამრავი ასეთი საორიენტაციო თვალსაზრისით პირველი რიგის მნიშვნელობის მასალა დევს. კარგი იქნებოდა აქ ეროვნული არქივის წარმომადგენელიც ყოფილიყო.

ლაშა ბაქრაძე - ბიოლის ფონდი ამის საშუალებას კიდევ მოგვცემს, იმიტომ რომ ეს ძალიან საჭირობოროტო საკითხია. შეიძლება ამ თემაზე კიდევ ვიმსჯელოთ, იმიტომ რომ მართლაც პრობლემატურია.

ირაკლი ხვადაგიანი - არის სხვა კანონებიც, რომლებსაც შეუძლია ამ პერიოდის მკვლევარი შეაფერხოს. ასეთია „კანონი სახელმწიფო საიდუმლოების შესახებ“. თუმცა მაქსიმალური ვადა, რომელსაც ის აწესებს სახელმწიფო საიდუმლოებაზე, 20 წელია. შეგვიძლია ვთქვათ, რომ 1992 წლიდან [დღემდე] აბსოლუტურად ყველა მასალა გახსნილი უნდა იყოს. თუკი არ არსებობს პრეზიდენტის ჰიპოთეტური ბრძანებულება, რომელიც მასალისთვის ვადის გაგრძელების შესახებ, რაც სადმე უნდა იყოს გამოქვეყნებული. ბევრჯერ გავმხდარვარ იმის მოწმე ეროვნულ არქივში, რომ 1920-30-იანი წლების მასალებზე მკვლევრებს ეუბნებიან, რომ ეს საიდუმლო მასალაა და კონტრდაზვერვიდან ცნობის მოტანას სთხოვენ. როდესაც ასაკოვან ხალხს კონტრდაზვერვა ესმის, ყველაფერი იქ მთავრდება.

რაც შეეხება კანონს „პერსონალური ინფორმაციის დაცვის შესახებ“, პერსონალურ ინფორმაციად ჩაითვლება ყველა სახის ინფორმაცია, რომლითაც პირის იდენტიფიცირება შეიძლება. და შემდეგ ამ პირზეა დამოკიდებული მის შესახებ ინფორმაციას გაასაიდუმლოებს თუ არა. ახლა შეიცვალა ეს კანონი და ასეთი ფორმულირება შემოვიდა, რომ პირის გარდაცვალებიდან 30 წლის შემდეგ ყველა სახის ინფორმაცია მის შესახებ უნდა განსაჯაროვდეს.

ეს არის ძირითადი პრობლემები - გამჭვირვალობა, ხელმისაწვდომობა და იურიდიული დაბრკოლებები. საინტერესო პრაქტიკაა ევროპის ქვეყნებში, როგორ მიმდინარეობს ადამიანების დაშვება ამ ტიპის მასალებთან. თუმცა იქ არის დიფერენცირებული მიდგომა რიგით მოქალაქეს, მკვლევარსა და ჟურნალისტს შორის. მაგრამ პირადად მე წინააღმდეგი ვარ ასეთი დაყოფის, თუ არსებობს ინფორმაციის მიღების უფლება, ის საყოველთაო უნდა იყოს და კონკრეტული შემთხვევის მიხედვით უნდა განისაზღვროს, რომელმა მექანიზმმა იმუშაოს.

ყოველივე აქედან გამომდინარე ჩვენმა ორგანიზაციამ შეიმუშავა რეკომენდაციები და შეიძლება მოგვიანებით განვიხილოთ.

ლაშა ბაქრაძე - ახლა ბატონ ომარს მინდა ვთხოვო გვითხრას, რა კეთდება იმისთვის, რომ არქივებში უფრო კომფორტული იყოს მუშაობა. ჩემი გულისტკივილია ის, რომ ძალიან ცოტაა დღეს საქართველოში ამ საკითხებით დაინტერესებული მკვლევარი. მათთვის ნამდვილად საჭიროა შეიქმნას მეტნაკლებად კარგი პირობები იმისათვის, რომ კვლევები გამოჩნდეს. რადგანაც თითქმის 25 წელი გავიდა საბჭოთა კავშირის დანგრევის შემდეგ, მაგრამ მიუხედავად ამისა საქართველოში ძალიან მოვიკოჭლებთ ჩვენი უახლოესი ისტორიის შესწავლის საქმეში, თუ პატარა გამონაკლისებს არ მივაქცევთ ყურადღებას.

ომარ თუშურაშვილი - საქმეების განსაიდუმლოების თემით დავიწყებ. 25 წელი [ვადა] იმის მიხედვით წესდება, თუ რა გრიფი აქვს ამ საქმეს. ზოგიერთი საქმე ხუთი წლის შემდეგაც უნდა განსაიდუმლოვდეს. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ განსაიდუმლოებული საქმე საჯარო გახდება და სადმე დაიდება. ნებისმიერი საქმის განსაიდუმლოების პერიოდში იქმნება საექსპერტო კომისია, რომელიც განიხილავს ამ საქმის განსაიდუმლოების საკითხს. თუ გადაწყდა მისი განსაიდუმლოება, განიხილავენ, ის წარმოადგენს თუ არა ისტორიულად და სახელმწიფოებრივად მნიშვნელოვან დოკუმენტს, თუ წარმოადგენს დარჩება, თუ არა - განადგურდება. იმიტომ რომ შეიძლება ასეთი ძალიან ბევრი მოგროვდეს და აზრი არ ჰქონდეს მათ შენახვას.

უშიშროების არქივში წარმოუდგენელია კატალოგის გაკეთება, იმიტომ რომ იქ ფონდები ცოტა სხვანაირი პრინციპით და სტრუქტურით არის აგებული. ჩვენ გვაქვს სისხლის სამართლის საქმეების ფონდი, რომელსაც კატალოგს ვერ გაუკეთებ. გვაქვს უბრალოდ სარჩევი პიროვნებების შესახებ, რომელთა მოძიებაც უნდა მოხდეს პირის გვარის მოწოდების შემთხვევაში. კატალოგები გვაქვს პარტიულ არქივში. იქ არსებობდა ეს კატალოგები.

ლაშა ბაქრაძე - შესაძლებელია თუ არა მივიდეს მკვლევარი და თვითონ მოიძიოს ეს საქმეები კომპიუტერში.

ომარ თუშურაშვილი - ჩვენ გვაქვს ჩვენი შიდა სისტემები, ჩვენი სამუშაო პროგრამები, მაგრამ მკვლევარებს იმ ბაზებში ვერ შევუშვებთ. იმიტომ რომ დაზღვეულები არ ვართ, რომ ბაზას არაფერი მოუვა. მაგრამ არ არის გამორიცხული, რომ უახლოეს მომავალში, ერთ წელიწადში მკვლევარს არათუ მონაცემთა ბაზებს მივცემთ, არამედ ეს ყველაფერი ინტერნეტსაიტზეც დაიდება. საცდელ ვარიანტზე მუშაობა [უკვე] დავიწყეთ. დაიდება ყველა საქმის აღწერა, სისხლის სამართლის აღწერა, რას ეხება და ვინ გადიან ამ საქმეში და რა ნომერი აქვს, ასე რომ ადამიანს მოსვლაც კი აღარ დასჭირდება. შეუძლია სახლიდან გაეცნოს და იქიდან გამოაგზავნოს შეკვეთა არქივებში.

მინდა ჩვენი არქივების შესახებ მოკლე ინფორმაცია მოგაწოდოთ. ჩვენს არქივს ადრე უშიშროების არქივი ერქვა. ახლა არის შსს არქივი, რომელიც აერთიანებს სამი უწყების საარქივო ფონდებს. ესენია შსს, ყოფილი სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის, და ყოფილი კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის არქივი. ეს არქივები კარგად იყო მოვლილი 1990 წლამდე. სამწუხაროდ ამ არქივებისთვის ძალიან მძიმე პერიოდი იწყება 1991 წელს, თბილისის ომის დაწყებით. ამ ომის დროს

უშიშროების და შს-ს არქივებმა დაკარგეს თავიანთი საარქივო ფონდების დაახლოებით 80%. მინდა გიამბოთ უშიშროების არქივზე, იმიტომ რომ იმ პერიოდში იქ ვმუშაობდი და კარგად ვიცი, რა მოვლენები განვითარდა. ფაქტობრივად გადარჩა ის დოკუმენტური მასალა, რომელიც უნდა დამწვარიყო, იმიტომ რომ ისეთ შენობაში იყო, რომელიც მთლიანად განადგურდა. მაგრამ ამ საარქივო ფონდებს იმ გარემოებამ უშველა, რომ არქივი გადახურული იყო მონოლითური გადახურვით და საბედნიეროდ, შენობა რომ ჩამოწვა, ბეტონის ბლოკებმა დაიჭირა და არქივები განადგურებას გადაურჩა. ის რამდენიმე არქივი, რომელიც ერთად იყო საცავში, და რომელსაც ბუნკერული ხასიათი ჰქონდა და წესით არ უნდა დამწვარიყო, სამწუხაროდ სულ გამოიწვა.

თუ დაგაინტერესებთ, გეტყვით, რა მასალები იყო ამ არქივებში, რამდენიმეს ჩამოგითვლით და მერე დასკვნები თქვენით გამოიტანეთ, თუ რატომ განადგურდა ეს ყველაფერი. ერთ-ერთი მთავარი ფონდი აქ იყო საქართველოს სუკის ყოფილ თანამშრომელთა პირადი საქმეები, დაახლოებით 22 ათასი საქმე. აქ ასევე იყო საიდუმლო საქმისწარმოების მასალები - 7 ათასამდე საქმე. აქ იყო იაპონური დაზვერვის, თურქეთის, ირანის, იტალიის, გერმანიის საკონსულოების საიდუმლო საქმისწარმოებები, სამამულო ომის პერიოდის ტყვეთა ფილტრაციის და სახელმწიფო შემოწმების 45 ათასი საქმე, სისხლის სამართლის წარმოებით შეწყვეტილი საქმე რეაბილიტირებულ პირებზე - 48 ათასი საქმე. ესენი იყვნენ პირები, რომლებმაც რეაბილიტაცია მიიღეს 1989 წლის [სსრკ უმაღლესი საბჭოს] პრეზიდიუმის მიერ გამოცემული კანონის [დადგენილების] მიხედვით. ალბათ რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, განადგურდა აგენტურის სამუშაო და პირადი საქმეები, ასევე დიდი მოცულობით. იმის მტკიცებას ვერ დავიწყებთ, რომ ვიღაცამ ეს შეგნებულად დაწვა, მაგრამ ეჭვს იწვევს ის, რომ ეს საქმეები არ უნდა დამწვარიყო, რადგან საცავს რკინის კარი ჰქონდა და ცეცხლს შეხება არ უნდა ჰქონოდა, მაგრამ მეორე დღეს ეს კარი ღია იყო და საცავი ფერფლით იყო სავსე.

ისიც უნდა ითქვას, რომ ალბათ შინაგანი კულტურაც არა გვაქვს. ხალხს ალბათ ეგონა, რომ თუ გადარჩენილ საქმეებს დაიტაცებდა და სახლში წაიღებდა, მერე მილიონებად გაყიდდა. 1991 წლის 28 დეკემბრიდან მომდევნო წლის 6-7 იანვრამდე უპატრონოდ იყო დარჩენილი გადარჩენილი მასალები. ხალხმა დაიტაცა ეს მასალები. მერე, ხანი რომ გავიდა, ჩვენამდე აღწევდა ინფორმაცია, რომ ესა თუ ის საქმე ვიღაცასთან ოჯახში ინახებოდა. იყო რუსეთში, ბალტიისპირეთში მათი ფოსტით გაგზავნის შემთხვევებიც. ვიცი, რომ შალვა ნუცუბიძის საქმე, 7ტომი ვიღაცასთან ინახება სახლში. ბევრი ვეცადეთ, რომ რომ ან თანხის საფასურად, ან სხვა გზით ეს საქმე დაგვებრუნებინა, თავიდან თითქოს წამოვიდნენ თანამშრომლობაზე, მაგრამ მერე დაგვეკარგნენ. არიან თვითმხილველებიც, რომლებსაც ოჯახებში უნახავთ ამ საქმეებით სავსე კარადები, მაგრამ საქმე საქმეზე რომ მივა, ფეხს ითრევენ, ავიწყდებათ ვისთან ნახეს და ა.შ. ტელევიზიით და ინტერნეტითაც გავავრცელეთ განცხადება, რომ არსად გავამხელდით მათ ვინაობას, იმაზეც თანახმა ვართ, რომ ასლი გადაგვადებინონ. უბრალოდ, ეს არის საქართველოს ისტორია, ირაკლი [ხვადაგანი] და დავითი [ჯიშკარიანი] ჩვენთან არქივში ხშირად არიან და დამეთანხმებიან, როგორი უნიკალური მასალაა თავმოყრილი. ქალბატონმა ირინამ [ოსიპოვა] ჩამოგვიტანა რამდენიმე ფურცელი და მიაჩნია, რომ უნიკალურია ეს ყველაფერი. ჩვენთან ასეთი ათასობით დოკუმენტი განადგურდა.

როგორია ინტერესი ჩვენთან საარქივო დოკუმენტებთან დაკავშირებით. უნდა აღინიშნოს, რომ სანამ ეს ყველაფერი დახურული იყო, აკლებულები ვიყავით ჟურნალისტებისგან, მკვლევარებისგან, ისტორიკოსებისგან. გახსნის შემდეგ ერთი-ორჯერ მოვიდნენ და მორჩა. აგენტის საქმით ინტერესდებოდნენ.

ქალბატონმა ისაუბრა, რამდენი წიგნი გამოდის რუსეთში, მე მგონია, რომ ისევ უნდა დავეკეტოთ არქივები. ისევ გავალვიძოთ ინტერესი მოსახლეობაში და მხოლოდ ამის შემდეგ განახლებული ენერჯით შევუდგებით მუშაობას. ვფიქრობ, რუსეთშიც რომ გაიხსნას არქივები, ინტერესი იქაც შემცირდება. რასაკვირველია ნახევრად ვხუმრობ. ვეცნობით „მემორიალის“ გამოცემულ წიგნებს და გული გვწყდება, რომ ჩვენთან არაფერი არ არის.

ლაშა ბაქრაძე - ვფიქრობ, სწორედ აქ არის პრობლემა. ჩვენი სახელმწიფო, მიუხედავად იმისა, რომ ფორმალურად გაემიჯნა ამ პერიოდს, ამ მხრივ მაინც ძალიან ცოტას აკეთებს და როგორც რუსეთში, ისევ პირად ინიციატივაზე დამოკიდებული. ჩემი აზრით, სახელმწიფომ რომ შექმნას ჯგუფი, რომელიც ამასთან დაკავშირებით იმუშავებს, რომელიც გამოსცემდა ამ მასალებს, ძალიან მნიშვნელოვანი იქნებოდა.

ხშირად ვამბობ, რომ შესაძლებელია, საბჭოთა პერიოდი განსაკუთრებულად მტკივნეულია და ამიტომ გვაქვს ზურგი შექცეული, და თითქოს დიდად არ გვანტერესებს, მაგრამ მეორე მხრივ ისეთი მნიშვნელოვანი პერიოდიც საქართველოს ისტორიისათვის, როგორც არის 1917-18-21 წლები, როდესაც საქართველო დამოუკიდებელი იყო, არც ამ პერიოდზეა დოკუმენტების კრებული გამოცემული, გარდა იმისა, რაც თვითონ გამოსცეს მაშინ. აზერბაიჯანში ტომები გამოიცა დამოუკიდებლობის პერიოდთან დაკავშირებით. შეიძლება ითქვას, რომ სახელმწიფოს აინტერესებს ისტორია ძალიან ვიწროდ, თუკი ეს პოლიტიზირებას ექვემდებარება და გარკვეულ საჭიროებებს იმ მომენტისათვის. საქართველოში ამისთვის არ არის საკმარისი რაოდენობით საზოგადოებრივი ინიციატივა. ამიტომაც სახელმწიფოს უფრო მეტი პასუხისმგებლობა მოეთხოვება.

ომარ თუშურაშვილი - ერთი პატარა მაგალითი მინდა მოგიყვანოთ. რამდენიმე დღის წინ ჩემთან ერთ-ერთი უმაღლესი სასწავლებლის სტუდენტები იყვნენ მოსულები, ისტორიის ახალი წიგნი გვინდა დავწეროთ.

ლაშა ბაქრაძე - ხშირად მიაჩნიათ, რომ ძალიან ადვილია ასეთ რაღაცებზე მუშაობა.

ომარ თუშურაშვილი - თავიდან თითქოს არის ხოლმე ინიციატივა. დაისახება მიზნები და მერე ნელ-ნელა ერთი-ორი ბაკალვარის სიარულით ამოიწურება ყველაფერი. ჩვენც შევეცადეთ, სტაჟირებები დავიწყეთ, მაგისტრანტები მოვიყვანეთ, შევეცადეთ ინტერესი გაგვეღვივებინა. არ ვიცი რა არის ამის მიზეზი, იქნებ რუსული ენის უცოდინრობა. ერთი კი ვიცი, რა ღაც უნდა გაკეთდეს, რომ ეს საქმე დაიძრას. სტატისტიკის მიხედვით, თუ ქართველ და უცხოელ მკვლევარებს შევადარებთ, ერთი ათზე თუ იქნება. უცხოელები ჩამოდიან, სხედან და თვეობით მუშაობენ, ჩვენებს დღდომა და მეცადინეობაც კი ეზარებათ. პრობლემებს, რომლებზეც ირაკლიმ ისაუბრა, ჩვენც კარგად ვგრძნობთ. სტუდენტებისთვის ან ცალკეული ადამიანებისათვის, თუ ის რაღაც პროგრამის ფარგლებში არ მუშაობს, ძნელია ამ

გადასახადების გადახდა. მაგრამ კანონში ცვლილებების შეტანა სირთულესთან არის დაკავშირებული, პარლამენტმა უნდა გადაწყვიტოს. მაგრამ ახლა უახლოეს ხანში საქმეების გაცნობას ალბათ უფასოს გავხდით. თუმცა დასკანირება ალბათ ფასიანი დარჩება.

ლაშა ბაქრაძე - ახლა დავითს მოვუსმინოთ. რა პრობლემებია თქვენი აზრით არქივებში მუშაობასთან დაკავშირებით.

დავით ჯიშკარიანი - პირველი პრობლემა, რაც აღინიშნა, მაგრამ არ განვრცობილა, არის საქართველოში არსებული უნივერსიტეტების მხრიდან ზერეულ დამოკიდებულება ამ საკითხის მიმართ. უნივერსიტეტი თავიდან იჩენს ინიციატივას, აქტიურად წერს ამის შესახებ თავის ოფიციალურ ვებგვერდზე, რომ ამდენი და ამდენი სტუდენტი მიდის არქივში, მაგრამ არქივში მისულს სულ სხვა სურათი გხვდება. ამას რამდენიმე მიზეზი აქვს. მთავარი მიზეზი ის არის, რომ უნივერსიტეტებში არ არიან კვალიფიციური კადრები, რომლებმაც ეს ეპოქა უნდა ასწავლონ სტუდენტებს.

ლაშა ბაქრაძე - ხშირად საერთოდ არ ისწავლება.

დავით ჯიშკარიანი - მაგალითად ილიას უნივერსიტეტი ისწავლება. მაგრამ არ ჩანს სტუდენტების მხრიდან დაინტერესება. ალბათ ლექტორები არ უბიძგებენ იქითკენ, რომ აქტიურად იარონ არქივებში და რაღაც ახალი მიიღონ. იმიტომ რომ ხშირად არც თვითონ ამ ლექტორებს უვლიათ უკვე გახსნილ არქივებში. და არ იციან რა თემები შეიძლება შესთავაზონ სტუდენტებს.

პრობლემაა დისკუსიების ნაკლებობაც. თუ არ ჩავთვლით ცალკეულ შემთხვევებს, სისტემურად საქართველო აბსოლუტურად არის მოწყვეტილი დისკუსიას, რომელიც ეხება ამ პერიოდს. საქართველო ამ დისკუსიის მიღმა დარჩენილი.

ერთ-ერთი საშუალება, რომ ეს სივრცე გაიზარდოს და მეტი ადამიანი დაინტერესდეს, არის საერთაშორისო დისკუსიებში ქართველების აქტიური ჩართულობა. ვგულისხმობ სამეცნიერო დისკუსიებს, იმიტომ რომ გამოდის უამრავი ნაშრომი ამ ეპოქაზე და საქართველოს მხრიდან ერთი-ორი თუ იქნება. მართალია, ჩემს ინსტიტუტს აქვს ბედნიერება რამდენიმე პროექტში იყოს ჩართული საერთაშორისო დონეზე, მაგრამ ესეც ცალკეული შემთხვევაა.

კიდევ ერთი პრობლემა, რომელიც არქივებთან და საბჭოთა პერიოდთან არის დაკავშირებული, სახელმწიფოს მხრიდან დამოკიდებულებაა. მაგალითად, სტალინის მუზეუმი გადაკეთდა სტალინიზმის მუზეუმად, მაგრამ იქ არაფერი შეცვლილა, რას გულისხმობს ეს ცვლილება მისი თანამშრომლებისთვის გაუგებარია.

კიდევ ერთი პრობლემა - სახელმწიფო ცდილობს საბჭოთა ისტორიის შესწავლა მოახდინოს ოკუპაციის ქოლგის ქვეშ. სახელმწიფოსთვის ინტერესს წარმოადგენს ის კვლევები, რომლებიც ასახავს ოკუპაციის სიმძაფრეს. დანარჩენი პრობლემები, რაზეც ირაკლიმ ისაუბრა, გვერდზეა გადადებული.

დიდ პრობლემას ვაწყდებით ეროვნულ არქივში. განსაკუთრებით მძიმე ვითარებაა ეროვნულ არქივში რეგიონალურ დონეზე. ჩვენი ორგანიზაცია ახორციელებს პროექტს, რომელშიც გვჭირდება ეროვნულ არქივებში რეგიონებში გასვლა. ეს ორგანო იმდენად ცენტრალიზებულია, რომ თუ ადამიანს რეგიონში

სჭირდება მუშაობა, თბილისიდან უნდა ჰქონდეს თანხმობა. მსგავსი ბიუროკრატია მოქმედებს ყველა რგოლში.

კიდევ ერთი საშიში ტენდენცია, რომელიც იკვეთება, ხდება არქივების ოპტიმიზაცია. ეროვნულ არქივს [2012 წლის] იანვრის მონაცემებით ჰქონდა გეგმა, რომ გაეკეთებინა ერთი დიდი აღმოსავლეთ საქართველოს არქივი ლილოს ტერიტორიაზე და იმის გამო, რომ შენობა პატარა აღმოჩნდა და ყველა მასალას ვერ დაიტევდა, მტს-ის მასალების განადგურება გადაწყვიტეს. ეს არის სამანქანო-სატრაქტორო დეპოების მონაცემები. ასე რომ, თუ ოდესმე ვინმე დაინტერესდება ეკონომიკის შესწავლით საქართველოს საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკაში, ეს მასალები აუცილებლად დასჭირდება, მაგრამ ხელი ვეღარ მიუწვდება. იქმნება კომისია, რომელიც თავად წყვეტს, რა უნდათ და რა არა. ამის შესახებ არც ვებგვერდზე იდება ინფორმაცია, არც დისკუსია იმართება. შემძლია ვთქვა, რომ ეროვნული არქივი ერთ-ერთი ყველაზე დახურული არქივა და მასთან თანამშრომლობა ძალიან რთულია.

გადასახადებთან დაკავშირებითაც ვეთანხმები ირაკლის. მეც მქონდა ასეთი შემთხვევა, როდესაც ერთ უცხოელთან ერთად, ერთ დღეში 150 ევრო გადავიხადეთ ეროვნულ არქივში, მხოლოდ საქმეებს ნახვაში. კიდევ ერთი პრობლემა გახლავთ ე.წ. საბინაო წიგნები, რომლებიც ჰქონდათ სახლმმართველობებს. ახლა ისინი წესით ურბანულ არქივში უნდა იყოს, მაგრამ როდესაც მოვიკითხე, მითხრეს, რომ მათი აღწერა არ მომხდარა. სხვადასხვა სახლმმართველებისაგან გამოჟონა ხმამ, რომ 2004 წელს, თბილისის რამდენიმე რაიონში ადგილობრივმა თვითმმართველობებმა ეს დოკუმენტები განადგურებინეს, რადგან უსარგებლოდ მიიჩნიეს. შემდეგ როდესაც იმავე რაიონებში წარმოიქმნა „ატსტუპნიკების“ თემა, რომლებსაც ამ დოკუმენტებით შეეძლოთ იმის დამტკიცება, რომ ამ ადგილას ცხოვრობდნენ, ამის შემდეგ დაიწყეს კონკრეტულმა ორგანოებმა ამ წიგნების მოძიება, მაგრამ როგორც ვიცი, ბევრმა ვერაფერს მიაღწია.

იგივე ბედი ელოდა საქართველოს „მემორიალის“ არქივს, როდესაც ოფისი დაკარგეს. მათი არქივი სარდაფში გადაისროლეს, სადაც მკვლევარების მუშაობა შეუძლებელი იყო. მართალია მოვახერხეთ და „მემორიალის“ არქივი დღეს ჩვენს ორგანიზაციაშია, მაგრამ მსგავს დამოკიდებულებას სახელმწიფოს და საზოგადოების მიერ არქივების მიმართ სავალალო შედეგამდე მივყავართ.

კიდევ ერთი საკითხი - უდიერი დამოკიდებულება სახელმწიფოს მხრიდან ისეთი ძეგლების მიმართ, როგორც იყო ორთაჭალის ციხე. ისე დაანგრეს, რომ ჟურნალისტებს შიგ შესვლის და ფოტოების გადაღების საშუალებაც არ მისცეს. ახლა, როდესაც კვლევისთვის დაგვჭირდა, როგორ იყო მოწყობილი ციხე, რომ გაგვეგო პატიმართა გადაადგილება 1937 წელს, გვანტერესებდა მე-2 და მე-3 სართული, სადაც გამომძიებლები ისხდნენ, ასეთი ფოტო ვეღარ მოვიძიეთ.

ლაშა ბაქრაძე - ასეთი უდიერი დამოკიდებულება გამოიხატება იმ კანონშიც, რომლითაც გარკვეული ძეგლები საქართველოში მიზნობრივად ნადგურდება საბჭოური წარსულის ნაშთების სიმბოლიკასთან ბრძოლის ეგიდით. ორთაჭალის ჰესზე სულ ახლახან პირუტყვულად ჩამოანგრეს ლენინისა და სტალინის რელიეფები, რაც ხელს კი არ უწყობს ისტორიის შესწავლას, არამედ ხელს უწყობს ისტორიის ნაკვალევის წაშლას.

დავით ჯიშკარიანი - განვაგრძობ პრობლემების ჩამონათვალს. „შინსახკომის“ შენობა, რომელიც მდებარეობს დღევანდელი ინგოროყვას ქუჩაზე, რომელიც ადრე ფელიქს ძერჟინსკის სახელს ატარებდა ნადგურდება. ინვესტორსა და შენობაში მცხოვრებ ადამიანებს შორის უკვე გაფორმდა ხელშეკრულება, რომლის თანახმადაც ეს სახლი უნდა დაინგრეს და მის ადგილზე ახალი აშენდეს. ამ ადგილებში ადრე ადგილი ჰქონდა დაკითხვებს, წამებას. ამ ადამიანებს [სახლის ამჟამინდელ მაცხოვრებლებს], გასაგებია რომ უკეთეს პირობებში ცხოვრება უნდათ, რადგან ადამიანის საცხოვრებლად ეს ადგილები ნამდვილად უვარგისია. მაგრამ რა ბედი ელის იმ ისტორიულ მნიშვნელობას, რაც ამ სახლს აქვს? სახელმწიფო ამბობს, რომ არა აქვს საშუალება ეს ხალხი სხვაგან გადაიყვანოს საცხოვრებლად და ეს შენობა შეინარჩუნოს როგორც კულტურული მემკვიდრეობის ან ისტორიული მნიშვნელობის ძეგლი, და მოსახლეობის განწყობებით მანიპულირებს.

ლაშა ბაქრაძე - გავხსნათ დისკუსია. შეგიძლიათ დასვათ კითხვები.

ნინო ბექიშვილი - თქვენ იკვლევთ კატაკომბური ეკლესიების თემას საბჭოთა კავშირში. ჩვენთვის საქართველოში ცნობილი არ არის ეკლესიის შიგნით ამგვარი თემის არსებობა, იმიტომ რომ რუსული ეკლესიისგან განსხვავებით ქართული ეკლესია არ გაყოფილა. თუ აღმოაჩინეთ კვალი, თუ იცით რაიმე საიდუმლო მონაზვნების და ბერების შესახებ საქართველოში?

ირინა ოსიპოვა - ამის შესახებ ინფორმაცია ჩვენს საიტზე შეგიძლიათ ნახოთ [<http://www.histor-ipt-kt.org/>]. 1930 წელს, როდესაც რუსეთში უკვე შეუძლებელი გახდა საიდუმლო მსახურება, მონაზვნები, ბერები, მღვდლები ჩრდილოეთ კავკასიაში გადავიდნენ და იქ გამოქვაბულებში ცხოვრობდნენ. ამ თემაზე უზარმაზარი საგამომიებო საქმეა შემორჩენილი. დიდი დღესასწაულების დროს მათთან ადგილობრივი მაცხოვრებლები ადიოდნენ და საიდუმლო მღვდელმსახურებები იმართებოდა. საბოლოოდ ეს „კვბ“-ს ყურამდე მივიდა და დიდი სამხედრო ოპერაცია ჩატარდა. ყველა დაიჭირეს და დახვრიტეს. ეპისკოპოსი გადამალეს, მაგრამ რაღაც ხნის მერე მის კვალს შუა აზიაში მიაგნეს.

ომის მერე ასეთივე თემები აფხაზეთის მთებშიც ყოფილა. ახლომახლო რეგიონებიდან ბავშვები მოსანათლად თურმე იქ აჰყავდათ. მოგვიანებით ეს თემიც დაარბიეს, მაგრამ ეს მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ მოხდა, 60-იან წლებშიც, განსაკუთრებით ხრუმჩოვის დროს.

რაც შეეხება ახალგაზრდების დაინტერესებას. „მემორიალს“ სასკოლო კონკურსების პრაქტიკა აქვს. კონკურსი უკვე ათი წელია იმართება თემაზე „ადამიანი მე-20 საუკუნის ისტორიაში“ [<http://memo.ru/s/6.html>]. ამ კონკურსში მხოლოდ რეგიონების სკოლების მოსწავლეები მონაწილეობენ. აქ არის მოგონებები, ეხება ომს, რეპრესიებს, სასულიერო თემას, სოფლის ისტორიას. ეს ძალიან დიდი სტიმულია ბავშვებისთვის. მე ვარ კომისიის წევრი, და ათი წელია ვკითხულობ ამ თემებს, ვერ წარმოიდგენთ, როგორი საინტერესო თემებია.

ილამაზ მიწიშვილი, საქართველოს „მემორიალი“ - პირადად ჩემთვის დღევანდელი შეხვედრა ძალიან მნიშვნელოვანია, იმიტომ რომ სასიხარულოც არის და გულსატკეპნიც. დღეს იუბილეს დღეა. ოღონდ ვის უნდა მივულოცო ან ვუთანაგრძო, არ

ვიცი. ზუსტად 20 წლის წინ, 1997 წლის 12 ივლისს დაფუძნდა საქართველოს „მემორიალი“. ძალიან გვიწოდდა ფართო საზოგადოებისთვის გაგვეცნო ჩვენი ოცნებები. სამწუხაროდ ამის საშუალება არა გვაქვს, იმიტომ რომ ოფისი არა გვაქვს. ამიტომ ორიოდე სიტყვით ახლა მოგახსენებთ. მით უმეტეს, რომ რეპრესიებთან დაკავშირებული საკითხები, რომელთა შესწავლაც ჩვენი საზოგადოების ძირითად მიზანს წარმოადგენს, თქვენთვისაც საინტერესოა.

რადაცის გაკეთება შევძელით, მაგრამ დღეს ყურადღებას იმაზე გავამახვილებ, რაც ვერ გავაკეთეთ. ჩვენ ვერ შევძელით რეგიონებში გასვლა, რათა მოგვეპოვებინა მასალები რეპრესირებულთა შესახებ. მაგრამ მარტო თბილისში მოხმობილ პირთა მიერ შევსებული გვაქვს 6 ათასამდე ანკეტა, ანუ თბილისის მასშტაბით გვაქვს მონაცემი ამდენ რეპრესირებულზე და გვაქვს დაახლოებით 50 ათასი დოკუმენტი რეპრესირებული აქტის შესახებ.

ბატონმა [ვალენტინ გეგტერი] ბრძანა რეპრესირებულთა ხსოვნის ნიშნად მემორიალის აღმართვის საჭიროებაზე. ამას ჩვენც ვითხოვთ უკვე 15 წელია. არსებობს მთავრობის დადგენილება, რომ ფონიჭალაში, თბილისი-რუსთავის მე-18 კილომეტრზე, იქ, სადაც ყველაზე დიდი მასშტაბებით ხვრეტდნენ, მოხდეს მსგავსი მემორიალის მოწყობა. ამ ადგილს ძმათა სასაფლაო შეიძლება ვუწოდოთ. არის გარკვეული მიწის ნაკვეთი, შედგენილი გვაქვს ამ ადგილის კეთილმოწყობის პროექტი, მემორიალური პარკის სახით. მაგრამ ამის განხორციელების საშუალება არა გვაქვს.

გარდა ამისა დაარსების დღიდან ვიბრძოდით იმისათვის, რომ საქართველოში შექმნილიყო კომუნისტური რეპრესიების ამსახველი მუზეუმი, რადგან მიგვაჩნდა, რომ ასეთი მუზეუმი საშუალებას მოგვცემდა ყოველმხრივ დაგვეხასიათებინა ის პროცესები, რომლებსაც ადგილი ჰქონდა საქართველოს გასაბჭოების პირველი დღიდან საბჭოთა კავშირის არსებობის განმავლობაში. ჩვენი ყველა მცდელობა უშედეგოდ დამთავრდა. საუკეთესო მომენტი ამ პრობლემის გადაწყვეტისა იყო, როდესაც გადაწყდა ორთაჭალის ციხის დანგრევა, მივმართეთ მთავრობას, მინისტრებს, გამოვაქვეყნეთ ღია წერილი მოწოდებით, რომ ეს ციხე გადაკეთებულიყო კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლად, მაგრამ დაანგრეს.

ჩვენი საზოგადოების ოცი წლისთავთან დაკავშირებით გვსურდა გამოგვეცა მთელი რიგი კრებულებისა, მაგალითად რეპრესირებულთა ლექსები, მოგონებები, რამდენიმე ამგვარი პროექტი გვაქვს გამზადებული, მაგრამ დღეს ჩვენი იუბილეა და ეს გამოცემები სამწუხაროდ არა გვაქვს.

2007 წელს ხელისუფლებას თხოვნით მივმართეთ, აღგვენიშნა 1937 წლის რეპრესიების იუბილე. მით უმეტეს, რომ ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებში ეს თარიღი საკმაოდ მასშტაბურად აღინიშნა. ისეთი ქვეყანაც კი, როგორც არის ყაზახეთი, რომელიც უფრო მეტად რეციპიენტი იყო რეპრესიების მსხვერპლთა, ანუ იქ იყო განლაგებული იმ ბანაკების უმრავლესობა, სადაც სასჯელს იხდიდნენ პოლიტიკური რეპრესირების მსხვერპლნი, მათაც კი აღნიშნეს ეს დღეები.

საქართველოში მხოლოდ ერთი მემორიალური ძეგლი გვაქვს, ქუთაისში, საღორის ტყეში გაკეთდა პატარა ძეგლი. ფონიჭალაში, ამ პატარა მონაკვეთზე ჩვენც გვინდოდა დადგმულიყო ისეთი ქვა, რომელზეც ჩვენმა სტუმარმა [ვალენტინ გეგტერი] ისაუბრა, რომელიც სიმბოლურად ასახავდა რეპრესიებს.

ჩემთვის სავსებით გასაგებია ყველას და მათ შორის ბატონი ომარის გულისტკივილი, რომ ხელოვნური დაბრკოლებები იქმნება არქივით სარგებლობასთან დაკავშირებით და ყველაზე სახიერი მაგალითი იმისა, როგორი კარგი შედეგის

მომტანია შსს არქივთან ინტენსიური მუშაობისა, არის მათივე დახმარებით შექმნილი მშვენიერი წიგნი ბატონ ავთანდილ ქურხულისა, საკმაოდ სქელტანიანი, რომელიც მოიცავს დაახლოებით 500-მდე რეპრესირებული პირის მოანგეშებს. იგი თვითონვე აღნიშნავდა, რომ ეს შესაძლებელი გახდა სწორედ არქივის თანამშრომლების ხელწყობით. თუ მომავალში ხელოვნური ბარიერები მოიხსნება, დარწმუნებული ვარ, ეს საქმე გზას მონახავს. ამაზე მეტყველებს თუნდაც ის, რომ აქ მყოფი ორი ახალგაზრდა ინტენსიურად შეისწავლის ამ პრობლემას, რაც არის ჩვენი წარსულის შესწავლის პრობლემა და აუცილებელია, თუკი გვაქვს პრეტენზია, რომ ვართ კულტურული ერი.

ვალენტინ გეგტერი - საქართველოს ერთი რუსული გამოცდილება მინდა გავუზიარო. ისეთივე სასკოლო კონკურსი, რომელზეც ირინამ ისაუბრა, ტარდება არა მარტო „მემორიალის“, არამედ სახაროვის ფონდის ორგანიზებითაც. ჩვენ ს საიტზე დაწვრილებით ინფორმაცია შეგიძლიათ მოიძიოთ ამ კონკურსთან დაკავშირებით, თუ როგორ ტარდება [http://www.sakharov-center.ru/projects/projects_book/].

საწყენია, რომ თბილისში არ არის მემორიალური დაფები იმ ადგილებზე, სადაც განხორციელდა რეპრესიები და არც რაიმე ადგილია გამოყოფილი, სადაც ადამიანები შეძლებდნენ მისვლას, ყვავილების მიტანას. მაგრამ იქნებ არ არის აუცილებელი დაელოდოთ როდის გადაწყდება მემორიალის საკითხი, მანამდე, როგორც ჩვენ ვიკრიბებით ყოველ 30 ოქტომბერს, იქნებ თქვენც შეიკრიბოთ სადღაც და წაიკითხოთ რეპრესირებულთა სიები, მოიწვიოთ მასმედია, საზოგადოება. ამას შემდეგ შეიძლება უფრო სერიოზული ნაბიჯები მოჰყვეს.

რაც შეეხება შენობას, რომელზეც ირაკლიმ ისაუბრა, ასეთი შემთხვევა ჩვენც გვქონდა მოსკოვში. ლუბიანკაზე არის ერთი შენობა, სადაც გამოჰქონდათ განაჩენი და ხშირად ამ შენობის სარდაფშივე ხვრეტდნენ ადამიანებს. წლების განმავლობაში ამ შენობასთან დაკავშირებით დიდი ბრძოლა გვქონდა სახელმწიფოსთან, რომელმაც იგი კომერციულ ბანკს მიყიდა. მაგრამ დიდი ხნის ბრძოლის შემდეგ, მათაც აღიარეს მისი ისტორიული მნიშვნელობა და გადაწყდა, რომ იქ ყველაფერს არ შეცვლიან და შენობის ნაწილი მიეძღვნება ტერორის ხსოვნას. ასე რომ ვფიქრობ თქვენც შეგიძლიათ რაღაცას მიაღწიოთ. წარმატებებს გისურვებთ.

ნინო ლეჟავა, ჰაინრიჰ ბიოლის სამხრეთ კავკასიის რეგიონალური ბიუროს დირექტორი - დიდი მადლობა მომხსენებლებს. მართალია, შემთხვევითი არაა, თუ რატომ ვსაუბრობთ საბჭოთა წარსულის გააზრებაზე დღეს, 12 ივლისს ბიოლის ფონდში [საქართველოს „მემორიალის“ 20 წლისთავი], მაგრამ სამწუხაროა, რომ ეს საუბარი შედარებით მცირე აუდიტორიასთან გვაქვს, რადგან უახლოეს წარსულში გვახსოვს ბევრად უფრო სავსე დარბაზიც. ბატონმა გეგტერმა საუბრის დასაწყისში ახსენა, რომ რუსეთშიც არსებობს და კარგა ხანია საქმიანობს ჰაინრიჰ ბიოლის ფონდის ფილიალი. მას შემდეგ რაც საქართველოში გაიხსნა ბიოლის ფონდის სამხრეთ კავკასიის რეგიონალური ბიურო, მაშინდელი ხელმძღვანელობა შეეცადა სწორედ ბიოლის ფონდის მოსკოვის ოფისის გამოცდილების გაზიარებით წამოეწია წინ ინიციატივა იმის თაობაზე, რომ გაგვემართა მოსწავლეთა კონკურსები საბჭოთა ისტორიის შესახებ. ძალიან ბევრი ვეცადეთ, ბევრ პატივსაცემ ადამიანს დაუუკავშირდით, ვცდილობდით დაგვერწმუნებინა, მოსკოვიდანაც ჩამოვიყვანეთ რამდენიმე კოლეგა, რომლებმაც ვორქშოპებიც ჩაატარეს, აქედან გამოვიდა ერთი

კარგი წიგნი, „ალჟირის ტყვეთა მოგონებები“, თუმცა სხვანაირად ეს საქმე ვერ დავძარით. როგორც ბატონმა გეფტერმა აღნიშნა, ასეთი კონკურსი არცთუ ისე ადვილად ჩასატარებელია, თუ მას სერიოზულად უდგები. ვიტოვებთ იმედს, რომ ოდესმე მოვახერხებთ ამის გაკეთებას. ბიოლის ფონდი ყოველმხრივ შუწყობს ხელს მსგავს ინიციატივებს. მაგიდაზე გვიწყვია პეშკოვას ფონდის ამობეჭდილი რამდენიმე დოკუმენტის ასლი, რომელიც ეხება ქართველებთან დაკავშირებულ ისტორიას. გადახედეთ, იქნებ დაგაინტერესოთ.

ლაშა ბაქრაძე - დიდი მადლობა ყველას. განსაკუთრებული მადლობა ჩვენს სტუმრებს, მადლობა „მემორიალს“, რომელმაც ძალიან დიდი მუშაობა ჩაატარა და ვისურვებდი, რომ საქართველოშიც შევძლოთ მგავსის გაკეთება თუნდაც საზოგადოებრივი ინიციატივით და მხოლოდ სახელმწიფოს იმედად არ ვიყოთ. გმადლობთ.